

”M.B.”: Trotskisterna i fånglägret Vorkuta¹

I mitten och slutet av 1930-talet utgjorde trotskisterna en mycket brokig grupp i Vorkuta. En del av dem behöll sitt gamla namn ”bolsjevik-leninister”. Det fanns nästan 500 i gruvan, nästan 1.000 i lägret Ouchto-Petjora, och säkert sammanlagt flera tusen runtom Petjora-distriktet.

De ortodoxa trotskisterna var fast beslutna att förbli trogna mot sin plattform och sina ledare ända till slutet. Efter resolutionerna vid den 15:e partikongressen 1927 uteslöts de ur det kommunistiska partiet och blev på samma gång arresterade. Trots att de satt i fängelse fortsatte de att betrakta sig som kommunister. Vad gäller Stalin och hans anhängare, ”apparatmännen”, så betecknades de som avfallingar från kommunismen.

Bland dessa ”trotskister” fanns också personer som aldrig formellt hade tillhört kommunistpartiet och som inte anslöt sig till Vänsteroppositionen, men som in i det sista knöt sitt öde till den – till och med när oppositionens kamp var som intensivast.

Utöver dessa äkta trotskister fanns det i Vorkutalägret och på andra ställen mer än 100.000 fångar, partimedlemmar och ungdomar, som hade anslutit sig till den trotskistiska oppositionen och sedan vid olika tidpunkter och av varierande orsaker (varav de viktigaste naturligtvis var förtryck, arbetslöshet, förföljelser, avstängning från skolor och universitet, etc) hade tvingats ”avsvära sig sina misstag” och lämna oppositionen.

De ortodoxa trotskisterna anlände till gruvan på sommaren 1936 och bodde sammanträngda i två stora baracker. De vägrade kategoriskt att arbeta under jord utan arbetade bara ovan jord och bara åtta timmar, inte de tio eller tolv som reglerna krävde och som de andra fångarna tvingades göra. De gjorde det på eget bevåg, på ett organiserat sätt och trotsade öppet lägerbestämmelserna. Till största delen hade de redan varit deporterade i nästan tio år.

I början sattes de i politiska isolatorer* och landsförvisades sedan till Solovka och slutligen anlände de till Vorkuta. Trotskisterna utgjorde den enda gruppen av politiska fångar som öppet kritiserade den stalinistiska ”allmänna linjen” och gjorde organiserat motstånd mot fångvaktarna.

De olika grupperna

Icke desto mindre fanns det betydande motsättningar inom gruppen. Vissa betraktade sig som anhängare till Timothy Saprnov (före detta sekreterare i Högsta sovjet) och krävde att få bli kallade ”saprnovister” eller ”demokratiska centralister”. De påstod sig vara mer vänster än trotskisterna och ansåg att den stalinistiska diktaturen redan i slutet av 1920-talet hade förfallit till ett borgerligt stadium, och att det var mycket troligt med ett närmande mellan Hitler och Stalin. Men i händelse av

---

¹ Vad som hände med Vänsteroppositionen och dess anhängare i Stalins läger har aldrig helt och hållet upptecknats eftersom det fanns så få överlevande. Ändå var dessa bolsjevikiska veteraner de första oliktankande under det samhällssystem som upprättades i oktober 1917. Denna redogörelse har skrivits av en mensjevikisk fånge som inte höll med oppositionen, men som inte kunde undgå att beröras av deras mod. Artikeln utgavs under initialerna ”M.B.” i oktober/november-numret [1938] av den ryska mensjevikiska exiltidningen *The Socialist Messenger*. Den kom ut i nytryck i den franskspråkiga tidskriften *Quatrième Internationale* i december 1962.

[En tidigare svenska översättning av denna artikel publicerades i *FENIX tidskrift för humanism* (Stockholm) nr 3&4 / 1990 och hade där rubriken ”Hungerstrejken i Vorkuta”, översättning: Lars Gus Kaage – Red.]

* En ”isolator” var ett fängelse som bestod av isolerade celler där fången i teorin skulle hållas helt isolerad. Men det stora antalet fångar gjorde isoleringen omöjlig och det fanns flera fångar i de överfyllda cellerna, varför dessa fångelser var ”isolatorer” enbart till namnet – öa.

krig förklarade ”sapronovisterna” att de ändå skulle försvara Sovjetunionen.

Bland ”trotskisterna” fanns också förkämpar för ”högern”, det vill säga Rykov och Bucharin, liksom anhängare till Sjljapnikov och hans ”Arbetaropposition”.

Men det stora flertalet av gruppen bestod av äkta trotskister, anhängare till L D Trotskij. De försvarade öppet den så kallade ”Clemenceau-tesen”: ”fienden finns i vårt eget land. Först måste vi bli av med Stalins reaktionära regering och först därefter organisera landets försvar mot yttre fiender.”²

Trots sina meningsskiljaktigheter levde alla dessa grupper tillsammans i gruvan på ett vänskapligt sätt under ett gemensamt namn, ”trotskisterna”. Deras ledare var Sokrates Guevorkian, Vladimir Ivanov, Melnais, V V Kossior och Trotskijs tidigare sekreterare Posnanskij.

Porträtt av ledarna

Guevorkian var en lugn, mycket balanserad man, förständig och mycket förnuftig. Han talade lugnt och vägde sina ord, utan lidelse eller teatraliska gester. Fram till sin arrestering hade han arbetat som expert för det Ryska förbundet på centrum för vetenskaplig forskning vid institutet för humanvetenskap. Han var från Armenien och var vid denna tidpunkt minst 40 år. Hans yngre bror arresterades samtidigt som honom.

Melnais var lett och lite yngre än Guevorkian. Efter att ha suttit i ungdokumentationens centralkommitté studerade han vid fakulteten för fysik och matematik vid Moskvas universitet, där han mellan 1925 och 1927 stod i ledningen för en mycket viktig grupp (flera hundra personer) av oppositionella studenter. När Melnais ingrep under möten på universitetet satte stalinisterna igång en storm av rop och skrik och hindrade honom att tala. Men Melnais väntade envist och hårdnackat. När häcklarna blev andfådda och utmattade och tystnade så ringde mötesordföranden i klockan och sa till honom: ”Din tid är ute!”

Melnais svarade: ”Ursäkta mig, det var er tid. Ni har uppträtt som själva fan och har skrikit. Jag har varit tyst. Nu är det min tur att tala.” Sedan talade han till publiken.

I slutet av 1927 var Melnais en av de första medlemmarna inom oppositionen vid universitetet att arresteras. Arresteringen av honom utlöste en explosion av ilska bland studenterna. De upprörande detaljerna i hans arrestering återberättades i korridorerna och klassrummen på universitetet. Melnais var gift och bodde i en egen lägenhet. Hans hustru, som också var student, var gravid. Under natten startade hennes värkar. Efter att ha ringt efter ambulansen gick Melnais nervöst fram och tillbaka i lägenheten och väntade på läkaren. När han hörde dörrklockan öppnade han ivrigt dörren och släppte in tre civilklädda personer. ”Den här vägen är ni snälla, min hustru har verkligen ont”, sa han och visade vägen.

”Ett ögonblick”, sa en av männen och stoppade honom. ”För tillfället är vi inte intresserade av din hustru utan av dig”, sa han och visade en arresteringsorder på honom. Läkaren och ambulansen kom strax därefter. Melnais’ hustru togs till sjukhuset... och han till Lubjankafängelset.

Melnais har suttit i fängelse sedan dess. I de politiska isolatorerna och i landsförvisning lade han ner mycket tid på ekonomiska frågor och visade sig snart vara en utomordentligt begåvad ekonom.

---

2 Artikeförfattaren ger en felaktig bild av hur trotskisterna tänkte i denna fråga. ”Clemenceau-tesen” utformades 1926-1927, medan oppositionen fortfarande befann sig i bolsjevikpartiet, och innebar att de i händelse av krig inte avsåg sig kampen för att förändra partiets och statens politik. I en artikel från 25 september 1939 där Trotskij förutså kriget mellan Sovjetunionen och nazismen, skrev han: ”Medan man tillfogar Hitler nederlag kommer bolsjevik-leninisterna på samma gång att sprida revolutionär propaganda mot Stalin och förbereda hans störtande vid nästa eller kanske ytterligare nästa fas.” ([Sovjetunionen i krig](#), på marxistarkiv.se, s 12.)

Vladimir Ivanov var en hjärtlig man med en framgångsrik handelsmans runda och fylliga ansikte, svart mustasch och intelligenta grå ögon. Trots sina 50 år upplevde man en stark vilja hos honom och en björns styrka. Ivanov var gammalbolsjevik och tidigare medlem i centralkommittén, och hade fram till sin arrestering suttit i ledningen för den östkinesiska järnvägen. Han och hans hustru hade tillhört de ”demokratiska centralisterna” och var anhängare till Saprionov. När den 15:e kongressen beslutade att det inte gick att tillhöra oppositionen och samtidigt vara med i partiet, så lämnade Ivanov oppositionens led, men det räddade honom inte. Efter mordet på Kirov blev han arresterad.

”Rättegången” i lägret

I lägret var han ansvarig för den smalspåriga järnväg som förband gruvan i Vorkuta med floden Oussa. På order från högkvarteret kokade NKVD i lägret ihop ett åtal mot Ivanov och anklagade honom för sabotage mot detta 6 mil långa skämt till järnväg. En specialjury från den Oberoende sovjetrepubliken Komis’ högsta domstol kom till lägret. Efter att ha läst upp anklagelsen mot Ivanov vid ett hemligt möte, sa de till Ivanov: ”Vad kan du säga till ditt försvar?”

”Ni har era order”, svarade han. ”Ni är utsedda att klara av alla nödvändiga formaliteter och på ett fegt sätt verkställa dem med hjälp av ett dödsstraff. Ni är tvungna att göra det. Ni vet lika väl som jag att anklagelserna är påhittade och har iordningställts av tillmötesgående stalinistiska polis-tjänstemän. Så krångla inte till det för er, gör det ni ska. Vad mig anbelangar så vägrar jag delta i er juridiska komedi.” Sedan pekade han på de tre falska vittnen som hade hämtats bland de vanliga kriminella och sa: ”Varför frågar ni inte dem? I utbyte mot ett paket *machorka* kommer de inte bara att säga att jag är en sabotör, utan också ligger bakom Mikado.”

Domstolen kunde inte få ur honom något mer, de kunde bara fråga ut de handplockade ”vittnena”. Domstolsförhören kortades ner. Å andra sidan tog juryns överläggningar väldigt lång tid. Först ett telefonsamtal, sedan en lång väntan på att få svar, och till sist avkunnades domen: ”Förtjänar det strängaste straffet, men med hänsyn till detta... och detta... förvandlas domen till tio års straffarbete.” Och med flackande blick och utan att våga titta på Ivanov samlade juryn snabbt ihop sina papper och försvann darrande. De falska vittnena gick fram till Ivanov och försökte ursäktas sig. ”Ur vägen era svin!”, vrålade han och återvände till sin barack.

Kossior var en medelålders man, mycket kort (nästan dvärg) med stort huvud. Innan han fängslades innehade han en ledande post inom oljeindustrins ledning. Hans bror, Stanislas Kossior, satt då i politbyrå och var samtidigt sekreterare i det ukrainska kommunistpartiets centralkommitté.³ I lägret arbetade V V Kossior i pannrummet, och drog kol i en skottkärra för att hålla igång pannan. Båda hans fruar fanns också i lägret, den första en ukrainsk kvinna som han hade skilt sig från, och den andra en ryska som han hade gift sig med i exil.

Posnanskij var en stilig, välbyggd man mellan 35 och 38 år gammal, som var djupt intresserad av musik och schack. Trotskijs andre sekreterare, Grigoriev, fanns också i Petjora.

Trotskisterna överlägger

På hösten 1936, strax efter skenrättegångarna mot oppositionens ledare, Zinovjev, Kamenev och de andra, samlades hela den ”ortodoxa” trotskistiska gruppen för att överlägga.

Guevorkian öppnade mötet och talade till de närvarande: ”Kamrater! Innan vi inleder vårt möte ber jag er att hedra minnet av våra kamrater, vägledare och ledare som har dött som martyrer för de

3 Han avrättades senare av Stalin. Hans fall nämndes av Chrusjtjov i sin [rapport till den 20:e kongressen](#).

stalinistiska revolutionsförrädarnas händer.”

Alla de församlade ställde sig upp. I ett kort och mycket skarpt tal förklarade Guevorkian därefter att man måste analysera och lösa den viktigaste frågan: vad ska göras och hur ska de uppträda herefter?

Det är uppenbart att de stalinistiska äventyrarna har fullbordat sin kontrarevolutionära kupp i vårt land. Alla revolutionens progressiva erövringar befinner sig i dödlig fara. Vårt land omges inte av skymningsskuggor, utan av riktigt mörka skuggor. Ingen Cavaignac har spillt så mycket blod som Stalin. Genom att fysiskt utrota alla oppositionella grupper i partier försöker han uppnå en fullständig personlig diktatur. Partiet och hela folket är satta under övervakning av polisapparaten och utsätts för summariska rättegångar. Vår oppositions förutsägelser och direkta farhågor har bekräftats helt och fullt. Landet glider oemotståndligt ner i det termidorianska träsket. Det är en seger för de centristiska, småborgerliga krafterna, och deras uttolkare, talesman och förkämpe, Stalin. Det går inte att kompromissa med revolutionens stalinistiska förrädare och bödlar. Vi kommer att förbli proletära revolutionärer till slutet, och kan inte hysa några illusioner om vilket öde som väntar oss. Men innan Stalin krossar oss kommer han att försöka förödmjuka oss så mycket som möjligt. Han blandar politiska fångar med vanliga kriminella för att försöka sprida ut oss bland dem och hetsa dem mot oss. Under denna ojämna kamp återstår en enda kampmetod för oss: hungerstrejken. Tillsammans med en grupp kamrater har vi redan satt samman en lista med krav, som många av er redan känner till. Därför föreslår jag nu att vi diskuterar dem och tar ett beslut.

Kraven

Mötet varade bara en kort stund. Trotskisterna hade redan diskuterat frågan om hungerstrejken och de konkreta kraven i några månader. En del trotskistiska grupper i andra läger (Oussa, Tjibiou, Kotjmess, etc) hade också diskuterat frågan och hade meddelat att de var överens om att stöda kraven och delta i hungerstrejken. Kraven stadfästes enhälligt av de närvarande. De yrkade på:

1. Att NKVD:s olagliga beslut att förflytta samtliga trotskister från administrativa läger till koncentrationsläger skulle upphävas. Frågor som rör politisk opposition mot regimen bör inte dömas i speciella NKVD-rättegångar utan i offentliga rättsliga församlingar.
2. Arbetsdagen i lägren får inte överstiga 8 timmar.
3. Fångarnas matransoner ska inte vara beroende av deras arbetsprestation. Penningbonus bör användas för att stimulera produktionen istället för matransoner.
4. Politiska fångar och vanliga kriminella bör skiljas åt, både på arbetet och i barackerna.
5. Gamla, sjuka och kvinnliga politiska fångar bör förflyttas från lägren i polarregionerna till läger där klimatet är mer gynnsamt.

Under mötet rekommenderade man att sjuka, invalider och gamla inte skulle delta i hungerstrejken, men alla berörda avvisade energiskt detta förslag.

Mötet beslutade inte vilken dag hungerstrejken skulle börja. En femmannastyrelse under ledning av Guevorkian fick i uppdrag att informera övriga trotskistiska grupper som var utspridda över det enorma område där lägren Ouchto-Petjora låg.

Tre veckor senare, den 27 oktober 1936, inledde de politiska fångarna sin massiva hungerstrejk, en strejk som var utan motstycke och en förebild under de förhållanden som rådde i de sovjetiska lägren. Vid väckningen på morgonen förkunnade fångarna i nästan varenda barack att de gått ut i strejk. I de baracker som beboddes av trotskister deltog 100% i rörelsen. Till och med officerarnas assistenter strejkade. Nästan 1.000 fångar, varav hälften arbetade i gruvan, deltog i denna tragedi

som varade mer än 4 månader.

De första två dagarna blev de strejkande kvar på sina vanliga ställen. Därefter skyndade sig lägeradministrationen att isolera dem från resten av fångarna, av oro för att de sistnämnda skulle följa deras exempel. På tundran 4 mil från gruvan, på floden Syr-Iagas strandslutningar, fanns det primitiva, halvt förstörda baracker, som tidigare hade använts under de inledande gruvborrningarna. Med största brådska iordningställdes dessa baracker provisoriskt. De regionala invånarna kontaktades och transporterade dit de hungerstrejkande på rensläddar. Inom kort var de omkring 600. Resten samlades ihop i närheten av Tjibiou.

Efter att ha isolerat de strejkande vidtog GPU åtgärder för att förhindra rörelsen från att sprida sig över landet och från att bli känd utanför landets gränser. Fångarna berövades rätten att brevväxla med sina familjer. De anställda vid lägret blev av med sina semesterar och tilläts inte lämna lägret. Det gjordes försök att sätta upp de andra fångarna mot de strejkande. I gruvan fanns matreserver utöver vad som krävdes till de som arbetade i gruvan. Lägeradministrationen påstod att den måste göra slut på dessa stora lager av fett och socker, som var ämnat för arbetarna under jord, för att tvångsmata trotskisterna.

Mot slutet av strejkens första månad dog en av deltagarna av utmattning. Under den tredje månaden dog två till. Samma månad gav två strejkande, icke ortodoxa trotskister, upp. Slutligen dog ännu en strejkande bara några få dagar innan strejken tog slut.

Strejken segrar

Hungerstrejken inleddes i slutet av oktober 1936 och varade i 132 dagar, och tog slut i mars 1937. Den slutade med total seger för de strejkande, som fick ett telegram från NKVD:s högkvarter, med följande lydelse: ”Informera de strejkande i Vorkutagruvorna att alla deras krav kommer att tillgodoseas.”

Trotskisterna fördes tillbaka till gruvan, fick mat som var förbehållet de sjuka, och efter en tid återgick de till arbetet, men bara ovan jord. En del av dem arbetade på gruvidirektörens kontor som betalda arbetare, bokhållare, ekonomer, etc. Deras arbetsdag översteg inte 8 timmar och deras matranson grundades inte på deras arbetsprestation.

Nyanlända

Men efterhand började de övriga fångarnas intresse för de strejkande att minska. Allas intresse riktades nu mot den nya Moskvarättegången, som sändes på radio. Dessutom började det komma nya fångar i slutet av juni. De berättade om massarresteringar, övervåld, avrättningar utan rättegång bakom NKVD:s murar, och detta över hela landet. I början ville ingen tro på det, i synnerhet som de nyanlända talade om det bara ovilligt och ganska dunkelt. Men lite i sänder blev banden mellan dem tätare och samtalen öppnare. Utan avbrott anlände nya fångar från Ryssland. Gamla vänner och bekanta upptäckte varandra: det var inte längre möjligt att inte tro på historierna.

Trots dessa uppenbara fakta väntade ett antal fångar otåligt på hösten 1937 och 20-årsminnet av oktoberrevolutionen. De hoppades att regeringen precis som 1927 skulle utfärda en omfattande amnesti, speciellt som den mycket lovande ”Stalinkonstitutionen” hade antagits alldeles nyligen. Men hösten förde med sig bittra besvikelser.

Brutalt förtryck

Den stränga regimen i lägren blev plötsligt värre. Korpralerna och deras hjälpredor som upprätthöll

ordningen – vanliga kriminella – hade fått nya order från gruvdirektören, och beväpnade sig med påkar och började skoningslöst misshandla fångarna. Vakterna kring barackerna plågade fångarna. För att roa sig på kvällarna sköt de på fångarna som gick på toaletten. Eller annars beordrade de, ”På magen!”, och tvingade fångarna att sträcka ut sig nakna på snön i flera timmar. Inom kort inleddes massiva arresteringar. Nästan varje kväll kom GPU-agenter till barackerna och ropade upp några namn och förde iväg de som hade ropats upp.

Vissa trotskister, inklusive Vladimir Ivanov, Kossior och Trotskijs son Serge Sedov, en försynt och sympatisk ung man, som oklokt nog hade vägrat att följa med sina föräldrar i landsflykt 1928, fördes med specialkonvoj till Moskva. Vi kan bara tänka oss att Stalin inte var nöjd med att bara kasta ut dem på tundran. Hans sadistiska natur törstade inte enbart efter blod. Han ville först förödmjuka dem på ett gränslöst sätt och tortera dem, och tvinga dem att göra falska självanklagelser. Ivanov och Kossior försvann spårlöst bakom Lubjankafängelsets murar. Efter att Serge Sedov hade ”behandlats” på Lubjanka, så ”rannsakades” han i Sverdlovsk, där han hade arbetat som ingenjör på elverket. Enligt rapporter i tidningarna ”erinrade han sig att han hade ägnat sig åt sabotagehandlingar” och andra ”brott”, för vilka han dömdes till arkebusering.⁴

I slutet av hösten befann sig omkring 1.200 fångar i det gamla tegelbruket. Åtminstone hälften av dessa var trotskister. De var allihopa inkvarterade i fyra stora baracker. Matransonen var 400 g bröd per dag, även om de inte fick det varje dag. Barackerna var omgivna av ett taggtrådsstängsel. Nästan 100 nyrekryterade vakter med automatvapen vaktade fångarna dag och natt.

Fångar som arresterades i gruvan, vid Oussa och i andra närbelägna läger togs till det gamla tegelbruket. De som hade arresterats i längre bort belägna läger – Petjora, Ijme, Kojve, Tjibiou, etc – fick stanna kvar nära Tjibiou.

Hela vintern 1937-1938 svälte fångarna som bodde i barackerna vid tegelbruket, medan de väntade på beslut om sitt öde. Så i mars anlände till sist tre NKVD-officerare från Moskva under ledning av Katjketine med flyg till Vorkuta. De kom till tegelbruket för att förhöra fångarna. Varje dag blev 30-40 inkallade, och de utfrågades ytligt i 5-10 minuter var, förolämpades grovt, tvingades lysna till vidriga utskällningar och oanständigheter. Vissa hälsades med en smäll i ansiktet. Löjtnant Katjketine misshandlade själv en av dem flera gånger, nämligen gammalbolsjeviken Virab Virabov, en tidigare medlem i den armeniska centralkommittén.

”Transporterna”

I slutet av mars lästes en lista på 25 personer, bland dem Guevorkian, Virabov, Slavine, etc... upp. Var och en fick ett kilo bröd och fick order om att förbereda sig för transport. Efter att ömt ha tagit farväl av sina vänner lämnade de barackerna och transporten for iväg. 15-20 minuter senare, inte långt borta, omkring en halv kilometer, från den branta strandkanten till den lilla floden Verchniaja Vorkuta (Övre Vorkuta), hördes plötsligt en skottsälva, följd av enskilda och oregelbundna skott. Sedan blev allt tyst igen. Inom kort kom transportens eskort tillbaka förbi barackerna. Och det stod klart för alla vad det var för transport fångarna hade skickats iväg på.

Två dagar senare blev det ett nytt upprop, denna gång 40 namn. Än en gång delades det ut en portion bröd. En del kunde inte röra sig på grund av utmattning. De fick löfte om att få åka i en kärra. De fångar som blev kvar höll andan och hörde snön knarra under fötterna på transporten som lämnade lägret. Under en lång stund hördes inte ett ljud, men alla lyssnade ändå uppmärksamt.

4 Författaren misstar sig. Sedov åtalades aldrig offentligt och inte heller bekände han. Roman Rosdolsky träffade honom i Lubjankafängelset i februari 1937. Sedov berättade för Rosdolsky att de hade försökt tvinga honom att vittna mot sin far. Hans vägran medförde att han avrättades.

Nästan en timme gick. Så ekade återigen skott över tundran. Denna gång kom de mycket längre bortifrån, i riktning mot den smalspåriga järnvägen som gick tre kilometer från tegelbruket. Den andra ”transporten” övertygade definitivt de kvarvarande om att de var ohjälpligt dömda.

Avrättningarna på tundran pågick under hela april och en del av maj. Vanligtvis ropade 30-40 fångar upp, varannan till var tredje dag. Vanligtvis tog man varje gång också med några vanliga kriminella, återfallsförbrytare. För att skrämma fångarna offentliggjorde GPU då och då listor över de som hade arkebuserats i den lokala radion. Oftast började dessa radiosändningar så här: ”För kontrarevolutionär agitation, sabotage, stråtröveri i lägren, arbetsvägran, flyktförsök, har följande personer arkebuserats...”, följt av en lista med namn på några politiska fångar blandade med en grupp vanliga kriminella.

En gång fördes en grupp på nästan ett hundra personer, främst bestående av trotskister, iväg för att bli skjutna. När de marscherade iväg sjöng de dömda Internationalen, och hundratals fångar som var kvar i lägret stämde in i sången.

Kvinnorna skonades inte

I början av maj arkebuserades en grupp kvinnor. Bland dem fanns den ukrainska kommunisten Tjouskaja, hustru till I N Smirnov, som hade varit bolsjevik sedan 1918 och var före detta folkkommissarie (Olga, Smirnovs dotter, en ung flicka som var opolitisk och passionerat intresserad av musik, hade skjutits i Moskva året innan), Kossiors, Melnais’ etc hustrur... en av dem var tvungen att gå med hjälp av kryckor. När en manlig fånge avrättades så riskerade hans hustru automatiskt dödsstraff. Och när det handlade om välkända medlemmar i oppositionen så gällde detta även barn över 12 års ålder.

I maj när knappt 100 fångar återstod upphörde avrättningarna. Två veckor förflöt under tystnad, därefter leddes samtliga fångar iväg till gruvan. Där fick de veta att Jezjov hade avsatts och att hans plats hade övertagits av Beria...

Bland de överlevande från det gamla tegelbruket fanns flera ortodoxa trotskister som undgick avrättning. En av dessa, ingenjören R, stod mycket nära Guevorkian och var en av de fem ledare som hade organiserat den stora hungerstrejken. I gruvan sade man att R hade klarat livhanken genom att förråda sina kamrater. Dessa misstankar var troligen välgrundade, ty efter avrättningarna åtnjöt R lägeradministrationens förtroende och avancerade till direktör.

(Översättning från engelska, ur **The Stalinist Legacy**, Göran Källqvist.)